www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Toplumsal Travmada Bir Onarım Aracı Olarak Mizah “Koronavirüs Günlerinde Bir Nefes Gülümseme”

Humor as a Treatment Tool in Social Trauma “A Bit of a Laugh in Coronavirus Days”

Hatice Budak*

Abstract: The main purpose of this study is to evaluate the functionality of humor as a treatment tool against the devastating effects of social trauma on collective, as much as individual, consciousness and in posttraumatic stress disorder. To achieve this purpose, we analyzed the amusing caricatures about the coronavirus pandemic, which can be considered as both individual and social trauma, in terms of their functionality in facing and accepting the trauma reality and strengthening individual and social resistance. The study focuses on the coronavirus-themed caricatures posted in various social media platforms, right after the announcement of the first official COVID-19 case on March 11th in Turkey. We used 12 representative caricatures as the study sample. The caricatures was analyzed by relating the sign, the signifier and the signified using semiotic analysis to understand the way in which the healing effects of humor are constructed. The study findings show that with their features of humor and criticism, caricatures are beneficial in facing the traumatic incident, in accepting and reducing the suffering from material and nonmaterial losses; in treating possible mood and adaptation problems such as posttraumatic stress, anxiety, and fear disorders; in satisfying the need for trust against the risks, in making visible societal problems, in increasing social consciousness and awareness, in noticing the social values that may contribute the solution, and in protecting social order and integrity.

Structured Abstract: Introduction

Traumatic events do not only threat physical and mental wellness of individual but also threat the level of social wellness. This means that traumatic events, which cause anxiety, fear and horror, destroy social interaction processes and general operating rules of the society in a sociological context. Due to shocking effects brought by traumatic events, defence and coherence mechanisms occur as some reflexes, which are developed in social structure, so individuals attempt to protect themselves and set up a balance.

One of the tools coping with and setting up balance to the social trauma caused by Coronavirus pandemia, which is experienced and faced by Turkey just like other countries in the World, is humour, which is embodied through the interactions among individuals but also substantially keeps a social equipment. Cartoon as a kind of humour is an important source to analyse social processes by its feature of comedy and increasing critical background.

*Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Asst. Prof. Dr., KTO Karatay University, Faculty of Social and Humanities, Department of Sociology
ORCID 0000-0002-9815-9997

hatice.budak@karatay.edu.tr

Cite as/ Atıf: Budak, H. (2020). Toplumsal travmada bir onarım aracı olarak mizah “Koronavirüs günlerinde bir nefes gülümseme”. *Turkish Studies*, 15(4), 215-239. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43379>

Received/Geliş: 04May/Mayıs2020

Accepted/Kabul: 10August/Ağustos 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2020

CC BY-NC 4.0

This study is focused on how Coronavirus pandemia is being reflected in cartoons, which reflect social structure as indicators, and rehabilitative effect of humour throughout the process of trauma.

Purpose

The purpose of study is to evaluate the functionality of humour as a rehabilitative tool against destructive effect of social trauma on collective consciousness as well as individual consciousness. Within the context of general purpose of study, the specific purpose of this study is to detect whether Coronavirus-themed cartoons, produced by anonymous and/or professional cartoonists and transferred to masses via social media platforms could be defence mechanisms in terms of struggling with stress and social problems related to traumatic experience and to detect the level of contribution on the treatment process of these cartoons.

Method

In study, in order to demonstrate the functionality of humour in the solution of the spiritual and social problems occurred in post trauma period, cartoons on Coronavirus pandemia, which are shared by users in social media platforms, were taken as indicators and semiotic method was preferred in order to resolve latent meanings beside apparent meanings.

In the analysis of indicator, setting up the relation among indicative and indicated is verbalized as signification (Erkman , 2005, p. 102). Within this context, semiotics can be defined as a scientific scheme that examines how the meanings in indicator are engaged and produced and develops a theoretical mean that would explain especially meaning production process (Rifat, 2009, p. 14). When making semiotic analysis, indicator system is handled with both written and visual dimensions.

The population of study consists of Coronavirus cartoons published and shared on social media platforms after 11 March 2020, the date when the first Coronavirus case was officially announced. 12 cartoons were selected as the sample of the study by scanning the cartoons circulating on social media platforms between 20 March 2020 and 20 April 2020, which is the population. When detecting sample, cartoons that would serve the purpose of the study and reflect the general bias of cartoons on Coronavirus were preferred.

Results

As in the individual who experienced a traumatic event, societies also can get over the impairments sourced by negative effect of trauma by realizing the self-power, developing structural functions, absorbing accordance and conflict stages, and being familiar with changing potentials and progressing. In the process of this empowerment identified as post-traumatic growth, humour can be evaluated as a catalytic that participates in the level of questioning and developing of society with its own dynamics.

Individuals who concretely experience the effects of traumatic events re-vitalize the troubles experienced, social problems detected, feelings such as anxiety, fear and distrust about the future of the World through humour/cartoon, and attempt to cure the reflections of social trauma through humour by meaning these within individual and social life. Laughing and happiness emotion triggered by humour has a positive effect on decreasing the permanent effect of trauma experienced in the context of individual and social basis and increasing social durability.

Among the common themes on the cartoons circling on social media platforms on Coronavirus pandemia, which occurs in December 2019 in Wuhan city in China and started to be encountered in Turkey on 11 March 2020, are the structure of the virus and not being able to find an efficient medical information, emotional mood such as anxiety, apprehension and panic experienced by individuals in the face of death risk, medical precautions taken to prevent the spread of virus, hygiene rules, social distance, information about social isolation, examples regarding disorders sourced by stress and anxiety during traumatic experience, criticizing some of the detected problems, inequalities and inconsistencies in society, the need for trust. These themes show the necessity of social values and norms and also the importance of social interaction. It can be said that common themes mentioned above are performed in each cartoon that constitute the sample of the study and these become a breath of wellness for society thanks to their laughing illustrations in these tough times.

Humour fulfilled its function by refreshing society beside raising awareness on the struggle of Turkish society with Coronavirus as a global medical problem. Cartoons that reminded the values and power

supplies of Turkish society in a calm tone also presented some of the hitches to masses as an effective message by merging illustrations and words. In this process that could be named as social trauma, humour created therapeutic atmosphere in the face of tensions on individuals when revealing the distinctive features and the mindset of Turkish society regarding human and universe.

Keywords: Sociology, trauma, social trauma, posttraumatic stress, humor.

Öz: Çalışmanın temel amacı, toplumsal travmanın bireysel bilinç kadar kolektif bilinç üzerindeki yıkıcı etkileri karşısında ve travma sonrası stres bozukluklarında bir onarım aracı olarak mizahın işlevselliğini değerlendirmektir. Çalışmanın temel amacına hizmet etmek için sonuçları itibarıyla hem bireysel hem de toplumsal travma olarak kabul edilebilecek Koronavirüspandemisini işleyen karikatürlerin travma gerçeğiyle yüzleşilmesi ve kabul edilmesinde, bireysel ve toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesindeki işlevselliği analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın evrenini Türkiye’de 11 Mart 2020 tarihinde ilk resmi Covid-19 vakasının görülmesinden sonra sosyal medya platformlarında paylaşılan Koronavirüs temalı karikatürler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini evreni temsil yeteneğine sahip 12 adet karikatürle sınırlandırılmıştır. Karikatürler, göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile analiz edilmiş her bir karikatür için gösterge, gösteren ve gösterilen ilişkisi kurularak toplumsal travma sürecinde mizahın onarıcı rolünün ne şekilde inşa edildiği anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Yapılan göstergebilimsel çözümleme ile ulaşılan bulgulara göre, insanlar arası iletişim biçimi olan mizahın gülme ve eleştiri özellikleri ile toplumsal travmaya neden olan olay ile yüzleşilmesinde, yaşanan maddi ve manevi kayıpların acısının hafifletilip kabullenilmesinde, travma sonrası bireylerde görülebilecek olası stres, kaygı, korku vb. duygu durum ve uyum bozukluklarının dengelenmesinde, risk karşısında gerekli olan güven ihtiyacının karşılanmasında, sosyal yaşamda görülen birtakım aksaklıkların görünür kılınmasında, toplumsal bilinç ve farkındalık düzeyinin geliştirilmesinde, çözüme katkı sağlayacak toplumsal değerlerin hatırlatılmasında, toplumsal düzen ve bütünlüğün korunmasında olumlu katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, travma, toplumsal travma, travma sonrası stres, mizah.

Giriş

“Biraz daha sabır, biraz daha inat

Kapının arkasında bekleyen ölüm değil, hayat”

Nazım Hikmet

Travma, bireyin sadece tekil olarak doğrudan deneyimlediği olaylar neticesinde değil dolaylı olarak aile ve yakın çevresi hatta ilişki ağı içinde yer almayan diğer bireylerin yaşadığı dehşet verici yaşantılara tanıklık etmesi ile de ortaya çıkan, bireyin etkileyici olaylar karşısında mücadele edebilme kabiliyeti arasında belirli bir dengesizlik, gerilim ile zuhur eden bir süreçtir. Toplumsal travma ise bireysel düzlemde düşünülen travmatik yaşantıların sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkileri karşısında toplumsal yapının süregelen normal işleyişinin bozulması halidir. Toplumsal travma, toplumun denge ve bütünleşme sistemini yaralayan, çatışma ve kriz anlarında problem çözme, uyum geliştirme yeteneklerini sekteye uğratan dolayısıyla toplumsal yapıda belirgin veya belirsiz riskler karşısında sosyal kontrol ve güven mekanizmalarını sarsan etkilere sahiptir.

Bireylerin çoğunun hayatları boyunca en az bir kere travmatik bir olayı yaşama riskinin olduğu araştırmalarda ifade edilmiştir. Ancak her bireyin birbirinden farklı özelliklere sahip olması nedeniyle travmatik olaylar karşısında verdiği tepkilerde farklı olacaktır. Travma yaşamış bireylerin çoğu stres tepkileri yaşamalarına rağmen sadece küçük bir kısmı travma sonrası stres bozukluğu yaşamaktadır (Zara, 2011, s. 106-107).

Küreselleşmenin olumsuz bir getirisi olarak günümüz toplumlarında travmatik olaylar için de sınır kavramı belirsizleşmiş, travmadan etkilenen birey sayısı artmıştır. Ayrıca travmaya neden

olan olayın şiddeti, süresi ve çözüme yönelik sürecin bilinmemesi gibi durumlarda travmanın hem birey hem de toplum nezdinde yıkıcı etkileri daha yoğun yaşanmakta ve kalıcı olmaktadır.

Travmatik olaylar bireyin sadece fiziksel ve mental iyi oluş halini değil aynı zamanda sosyal iyi oluş düzeyini de tehdit etmektedir. Bunun anlamı kaygı, korku ve dehşet verici travmatik olayların sosyolojik bağlamda toplumsal etkileşim süreçlerini, toplumun genel işleyiş kaidelerini tahrip ettiğidir. Travmatik olayın sarsıcı etkisiyle bireylerin geliştirdiği savunma ve uyum mekanizmaları gibi toplumsal yapıda birtakım refleksler geliştirerek kendini korumaya ve denge haline gelmeye çalışmaktadır.

Dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin de yaşadığı Koronavirüs salgınının sebep olduğu toplumsal travma ile baş etme, uyum geliştirme araçlarından biri bireylerarası etkileşimde somutluk kazanan ancak özünde toplumsal bir donanım olan mizahtır.

Mizah eğlendiren, gülümseten ve ince ince bilişsel farkındalığı da geliştiren bir olgu olarak bireylerarasındaki sosyal etkileşimi sağlayan iletişim araçlarından biridir. Toplumsal travmanın sonuçları ile mücadele, bireysel ve toplumsal yüzleşmeden geçmektedir. Mizah, gülme esasında toplumsal vakıalarla yüzleşmemizi sağlar. Mizahın bir türü olarak karikatür de güldürü ve giderek artan eleştiri niteliği ile toplumsal süreçleri analiz etmede önemli bir kaynaktır.

Çalışma, toplumsal yapıyı yansıtan bir gösterge olarak karikatürlerde Koronavirüspandemisinin nasıl işlendiğine ve toplumsal travma sürecinde mizahın onarıcı etkisine odaklanmıştır. Çalışma teorik düzeyde, travma, toplumsal travma, mizah kavramlarının tanımı ve toplumsal travmada mizahın iyileştirici rolü hakkında literatür bilgilerinden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmı ise Koronavirüs temalı karikatürlerin göstergebilimsel çözümlemesi doğrultusunda mizahın iyileşme sürecine katkısının analizlerini içermektedir.

1. Travma ve Toplumsal Travma Nedir?

Travma (örselenme) kavramı bireyin ruhsal ve bedensel varlığını çok değişik biçimlerde sarsan, inciten, yaralayan her türlü olay için kullanılmaktadır. Psikanalitik tanımlamada travma benliğin (egonun) üstesinden gelemeyeceği zorlukta içten ve dıştan gelen uyaranlar kümesi ile karşı karşıya kalmasıdır. Psikanalitik tanımı içerecek şekilde travma, daha çok kişinin kendisinin ya da yakınlarının yaşadığı bedensel ve ruhsal varlığına büyük bir tehlike olarak, aniden gelen ağır örseleyici olayları içermektedir (Öztürk & Uluşahin, 2018, s. 380).

J.A. Briere ve C. Scott (2016, s. 5-16), doğal afet, yaşamı tehdit eden tıbbi durumlar, büyük çaplı taşımacılık kazaları, motorlu araç kazaları, yangın ve yanıklar, tecavüz ve cinsel saldırı, çocuk istismarı, yabancıların fiziksel saldırısı, kitlesel yoğunlukta görülen kişilerarası şiddet, yakın partner şiddeti, başka birinin intiharı veya cinayetine tanık olma, savaş, terör, işkence vb. olayları temel travmatik yaşantılar olarak tanımlamaktadırlar.

Doğal ya da insan eliyle meydana gelen travmatik olayların genel karakteristik özellikleri ise şöyledir (Zara, 2011, s. 91).

- 1- Bireyin fiziksel bütünlüğünü tehdit eder.
- 2- Bireyin yaşamını tehdit eder.
- 3- Bireyin dünya ve diğer insanlara karşı olan inançlarını, güvenini tehdit eder.
- 4- Bireyin sevdiklerini tehdit eder.

Bir bireyin ağır bir travmatik olaydan etkilenmesi olayın şiddeti ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte travma veya zorlanma karşısında dayanma gücü bireyin genetiksel yapısına, öğrenmelerle geliştirdiği benlik yapısına, olaya karşı hazırlıklı olup olmadığına vb. birçok etkene bağlıdır ve zorlanmanın etkisi bireyden bireye değişiklik gösterir. Bir başka deyişle ağır bir

travmatik olay ile karşılaşan bireylerin hepsi aynı yıkılma belirtilerini göstermezler (Öztürk & Uluşahin, 2018, s. 381).

Travma kavramının tıp ve psikiyatride bireyler nezdinde karşılık bulan zedelenme, örselenme, yırtılma süreçlerinin toplumsal yaşamda aynen korunması, travma kavramının sosyal teoride kullanılmasını da belirlemiştir. Sosyoloji açısından travmaya maruz kalan özne; kolektivitinin mensuplarının paylaştıkları, ellerinin altında olduğunu düşündükleri, gündelik alışkanlıkları ve hatta geleceğe dair umut ve beklentileri, onlar için ‘elde var bir’ olan hayat dünyasıdır (Çelebi, 2002, s. 345).

D. Myers, bireysel ve toplumsal travma olmak üzere iki çeşit travmadan bahsetmektedir. Bireysel travma, stres karşısında kişinin savunma mekanizmalarının etkili bir şekilde tepki veremeyeceği hızlı bir darbe alıp donakalmasıdır. Toplumsal travma ise sosyal yaşamın temel dokularına zarar veren bir darbedir. Bireysel travmalar daha çok stres ve yas reaksiyonlarında kendini gösterir. Toplumsal travmalar ise hayatta kalanların birbirleri ile sosyal bağlarını kesintiye uğratır. Bununla birlikte toplumsal travmalar sağlık klinisyenleri tarafından daha az tanınır (Myers, 2004, s. 25)

Toplumsal travma öncelikle bireylerin tekil varlığında kendini gösterecektir. Çopur ve Gencer’e (2015, s. 1) göre travmatik süreçte bireyde zuhur eden dehşet, kaygı, tedirginlik, kayıp hissi, acı, öfke, donukluk, yabancılaşma, yalnızlık gibi pek çok duygu hali topluma dalgalar halinde yayılmaktadır. Bu bakış açısına göre travmatik bir olay bireyi nasıl ruhsal olarak örseliyorsa toplumda da benzer bir süreç işlemektedir. Olağanüstü bir olaya maruz kalan toplumlarda ilişkiler zedelenmiş, kendini yeniden üretme mekanizmaları sekteye uğramış, sadece maddi yaşam alanları değil en mahrem alanları da dönüşüme uğratılmıştır (Üstündağ, 2012, s. 103).

Toplumsal travmaların bireyde meydana getirdiği stres, kaygı, dehşet, korku, üzüntü vb. hallerin temel sebebi travmayı oluşturan yaşantının nadir olarak görülmesinden ziyade bireylerin günlük yaşam deneyimlerinin dışında seyretmesi, sosyal yaşam dengelerini bozması, bireylerin denetim mekanizmalarını aşması, rutin sorun çözme veya savunma mekanizmalarını işletemez hale gelmesidir.

Toplumsal travmanın ayırt edici özelliklerinden biri, travmatik olayın bireyin kendi varoluşsal anlamı, diğer birey ve gruplarla etkileşimi, sosyal aidiyetleri, benimseyip içselleştirdiği kültürel kodları, sadece kendi toplumunun değil totalde dünyanın bugünü ve geleceği hakkında sahip olduğu kabul ve kalıpları zorlayan, sarsan, yıkan bir süreç olmasıdır. Bir diğer ayırt edici özelliği ise toplumsal travmaya neden olan olaydan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen fert sayısının fazlalığı ve travmatik yaşantının etkilerinin uzun bir süre devam edegelmesidir.

Travmatik bir olaya maruz kalmış topluluklar maddi ve manevi olarak yaralanırlar. Travmanın üstü örtülürse, travmaya yol açan nedenler ortadan kaldırılmazsa bu yara nesilden nesile aktarılacak sızlamaya devam eder (THİV, 2012, s. 9).

Cem Kaptanoğlu (2012, s. 112), toplumsal travmanın (özellikle savaş, terör, şiddet vb. insan eliyle oluşturulan) sonuçları ile mücadele de öncelikle atılması gereken adımın felaketin sebeplerini ve felaketten etkilenen mağdurların acılarının konuşulabileceği özgür ve demokratik bir ortamın geliştirilmesini daha sonra ise kayıpların hatırlanması, toplumsal bellek ve yas çalışmalarının yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca bireylerin travmatik yaşantılarla mücadelesinde tek başlarına olmalarından ziyade aile ve sosyal çevrenin desteği çok daha etkili olabilmektedir.

Literatürde travmanın bireysel ve toplumsal düzlemde yapılan tanımları dikkate alındığında küresel bir tıbbi sorun olarak deneyimlenen Koronavirüs pandemisinin hem bireysel hem de toplumsal travmaya da denk geldiği söylenebilir. Koronavirüs salgını doğal afet düzeyinde Türkiye toplumu için tarihsel, sosyo-kültürel bir toplumsal travma olarak değerlendirilebilir. Türkiye’nin bu

travmatik süreçten birey ve toplum sağlığını koruyarak ve güçlenerek çıkabilmesi için yapılacaklar listesine sadece tıbbi tedbirler değil sosyo-kültürel donanım kaynakları ve tedbirleri de eklenmelidir.

2. Mizah Kavramı Ve Mizahın İşlevleri

Arapçadan dilimize giren mizah kelimesinin Türkçedeki karşılığı gülmece (www.tdk.gov.tr, 2020) olarak verilmektedir. Mizah kelimesinin tanımında merkez ögenin 'gülme' olduğu anlaşılmaktadır. Ancak mizah sadece gülmek, güldürmek için yapılmaz. Haddizatında mizah, belli bir hedefi olan tepki ve eleştiri biçimidir (Fidan, 2007, s. 23).

Kökeninde eğlence ve hoşgörü bulunmakla birlikte mizah toplumsal bir düşünüş ürünüdür. Mizahi ürün üretildiği toplumun kültürel, sosyo-ekonomik koşulları, gelenek-görenekleri, değer sistemleri ile yakından ilişkilidir ve toplumun bu yapıtaşlarındaki olumlu ve olumsuz yönlerini gülünecek biçimde yansıtmaya niteliğine sahiptir. Bir başka ifadeyle mizah, toplumları kendi problemlerini düşünmeye, yeniden biçimlendirmeye ve rahatlamaya yönlendirir (Ölçekçi, 2016, s. 174).

Halk zekasından üretilen bir savunma aracı olarak mizah mazlumun zulme karşı bir direnme (Seyhan, 2011, s. 191) ve gündelik yaşamın zahirinden batını göstermeye çalışan bir muhalefet etme biçimidir.

Mizahın/gülmenin açık ve örtük işlevleri ise şu şekilde özetlenebilir: 1- Bireye keyif, haz verme ve eğlendirmek, 2- Toplumsal yaşamdaki süreçleri protesto veya tahrip etmek, 3- Toplumun üyelerinin sosyalleşme ihtiyacını karşılamak, 4- Toplumsal ve bireysel gerilimleri azaltmak, 5- Toplumsal ve bireysel vakıaları savunmak veya saldırmak, 6- Savaş vb. durumlarda protesto amacını gözetmek, 7- Çalışma yaşamının örgütlenmesine yarar veya zarar vermek, 8- Bireyler için başarılı bir savunma mekanizması olmak, 9- Problemlerle başa çıkma ve yaşama tutunma işlevi, 10- Toplumsal ve bireysel kritik etme ve hoşgörü anlayışına katkı sağlamak, 11- Tıpta tedavi amaçlı kullanılmak, 12- Toplumun kültürel kod ve mesajlarını aktarmak (Eker, 2009, s. 29-44).

Tarihsel gelişimi ve üstlendiği işlevler paralelinde mizah; nükte, fıkra, hiciv, taşlama, parodi, karikatür gibi farklı ifade biçimleri ortaya çıkarmıştır. Çalışmada mizahın karikatür biçimi örneklem olarak alındığından karikatürün ne olduğu, hangi amaca hizmet ettiği hakkında kısa bir bilgilendirme faydalı olacaktır.

Karikatür bireylerin en karakteristik niteliklerini öne çıkararak ya da bu niteliklerini abartılı biçimde sunarak gülmeyi, düşündürmeyi ve bilhassa eleştirmeyi kendisine amaç edinen, bu amacı da çizgilere hayat vererek gerçekleştiren bir sanat dalıdır (Bayram, 2009, s. 109).

Çizgiyle mizah yapma sanatı olarak değerlendirilen karikatür, gündelik yaşam içinde insanın yapıp etmelerini, çelişkilerini, hatalarını, umutlarını çizginin üstüne çıkan fikir ile ifade eden sadece bugünün değil yarının toplumuna da konuşabilen (Selçuk, 1998, s. 12-14-200) bir iletişim aracıdır.

Karikatürün hizmet ettiği amaç onun özünden çıkartılabilir. Karikatür doğası gereği kötü veya iyi olmayan ile uğraşır bu nedenle çizgi ve içerik darbelerinde çoğu kez iyi niyetli değil gibi algılanır ancak karikatürün temel hedefi iyiyi bulmaktır (Oral, 1998, s. 102).

Ezcümle karikatür dâhil diğer tüm ifade biçimlerinde mizahın hem muhalefet hem de uyarıcı/fark ettirici bir fonksiyonu olmuştur. Mizah yaşamın olumsuzluklarına bir tepkidir ancak mizahı sadece "yapılan haksızlıkların öcünü almak" olarak değerlendirmemek önemlidir. Mizah aynı zamanda derin bir hoşgörü ve tebessümle yaşamı yorumlama sanatıdır. Mizah sadece toplumsal hayatın her alanında karşılaşılan olumsuzluklardan hareketle salt bir muhalefet-tepki edasıyla yapılmamalıdır. Mizah da mesaj gerekli ve önemlidir ancak mizahi eser öncelikle bir tebessümle yol açmalıdır (Arık, 2003, s. 100).

3. Toplumsal Travma Sürecinde Mizahın Onarıcı Rolü

Travmatik yaşantıya doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan bireylerde travmatik olayın özelinde tezahür eden ancak genel bir varoluş sorgulama süreci başlamakta, “Ne olduk?, Ne oluyoruz?, Ne olacağız?” soruları döngüsel biçimde cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu sorgulama sürecinde bireyler farklı reaksiyonlar vermekte kimi bireylerde olumsuz belirtiler gözlenmektedir.

Travmatik yaşantıdan sonra bireyde ortaya çıkan baş ağrıları, mide-bağırsak bozuklukları, sara nöbetleri, kişilik değişimleri, bellek yitimi vb. ruhsal veya bedensel belirtiler travma sonrası bozukluk (Bakırcıoğlu, 2012, s. 3874) olarak tanımlanmaktadır.

Doğal ya da insanların yol açtığı yıkımlar, ağır kazalar, tecavüz, işkence, başkalarının vahşi biçimde öldürülmesine tanık olma gibi travmatik olayları yaşayan bireylerin çoğunda zamanla yatışan akut (birincil) örselenmeler meydana gelir. Ancak bazı kişilerde belirtiler kısa bir zaman diliminde yatışmaz hatta daha da kötüleşebilir. Olağandışı örseleyici durumlarda gecikmiş ve uzamış olarak ortaya çıkan belirtiler kümesi ise travma sonrası stres bozukluğu olarak adlandırılır (Öztürk & Uluşahin, 2018, s. 383).

Travma sonrası stres bozukluğuna sebep olan travmatik olayların ortak özellikleri şunlardır (Öztürk & Uluşahin, 2018, s. 387).

- 1- Acı veren darbenin çok ağır oluşu
- 2- Zorlanmanın daha önceden kestirilemeyen, beklenmedik nitelikte oluşu
- 3- Bireyin olay karşısında denetim gücünün olmayışı veya kalmayışı (çaresizlik)
- 4- Çevre desteklerinin yetersizliği

Travmanın öncesinde ve esnasında başka ruhsal sıkıntılar yaşıyor olmak, geçmişinde travmatik bir deneyimi tecrübe etmemek, alkol ve/ya madde kullanmak, yaşananları anlamlandırabilecek ruhsal ve bilişsel donanımına sahip olmamak travma sonrası stres bozukluğu gelişmesinde risk faktörleridir (Zeytinoğlu & Çatak, s. 8).

Travma sonrası stres bozukluğu anksiyete bozukluklarına ait bir rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır (Charney, 2007, s. 1733). Travma sonrası stres bozukluğunun tanı ölçütleri ise DMS-5’de ayrıntılı olarak belirtilmektedir. DMS-5’de belirtilen bu tanı ölçütlerinden bazıları şunlardır: 1- Bireyin, kendisine ya da diğerlerine yönelik gerçek ya da olası bir ölümle, ağır yaralanmayla, bedensel bütünlüğe yönelik doğrudan bir tehditle karşı karşıya kalması veya bu tür bir olaya tanık olması neticesinde yoğun bir korku, dehşet ve çaresizlik duygusuyla tepki vermesi. 2- Örseleyici olaydan sonra olayla ilgili yineleyici, sıkıntı veren, istençdışı gelen anılar, düşlerin varlığı. 3- Örseleyici olayı simgeleyen veya çağrıştıran iç uyarıcıların etkisinde kalındığında yoğun ruhsal sıkıntı yaşama. 4- Travmayla ilgili uyarıcılardan inatla kaçınma, önemli etkinliklere katılımda veya ilgi duymada belirgin azalma, başkalarından uzak durma. 5- Süreklilik gösteren olumsuz duygusal durum (korku, dehşet, öfke, suçluluk, utanç vb.). 6- İnsanlara ya da nesnelere karşı sözel veya sözel olmayan saldırganlıkla dışa vurulan, kızgın davranışlar ve öfke patlamaları, her an tetikte olma, odaklanma güçlükleri, uyku bozukluğu (APA, 2014, s. 146-149).

Toplumsal travma sürecinde yaşanan can ve maddi kayıplar, güvenlik endişesi, sosyal sermaye ve iletişim ağlarından yoksun kalmak, günlük yaşam pratiklerindeki görece değişiklikler bireylerde birtakım stres reaksiyonlarının görülmesine neden olmaktadır. Travmatik yaşantının deneyimlendiği süreçte ve travma sonrasında bazı bireylerde tezahür eden stresin gerilimini azaltmak, bireylerin sükunetini temin etmek, sosyal yaşamla bağını kuvvetlendirmek, bireylerin günlük aktivitelerini azami ölçüde yerine getirebilmelerini sağlamak ve travmatik yaşantının birtakım yeni travmalara neden olmasını önlemek amacıyla bireylerin anksiyetelerini azaltıcı çeşitli araçların ve müdahale birimlerinin devreye sokulması gerekmektedir.

Toplumsal travmaların onarımında içinde yaşanılan kültürün önemi büyüktür. Aidiyet hissedilen ve içselleştirilen kültürün ifade biçimlerinin (şarkılar, ritüeller, anmalar, sembolik davranışlar vd.) toplumun üyeleri tarafından kullanılması bireylerin duygularını yatıştırmasını ve içindeki yaşam enerjisini yeniden keşfetmesini sağlar (Çopur & Gencer, 2015, s. 3). Bir toplumun kültürel ifade biçimlerinden biri olan mizahın kullanımı, travmatik olayın yıkıcı etkilerine doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan bireyleri sakinleştirmek, sorun karşısında kendilerine, diğer insanlara, toplumsal kurumlara güvenini ve umudunu yeşertmek, çözüm ve uyum kabiliyetlerini artırmak, negatif duygu ve düşüncelerini iyileştirmek için önemli katkı sağlamaktadır.

Mizah insanları rahatlatan bir olgu olarak travma sonrası stres bozukluklarına karşı iyi bir ilaçtır. Mizah ile kişiler negatif duygularını dışa vurabilir zira mizah bireylerin kendilerini aktarımında hata yapmasına veya yanlış ifadeler kullanmasına müdahale etmez. Mizah ile birey zorlayıcı yaşantı karşısında asabiyetten kurtulur, kasları rahatlar, kan basıncı düzenlenir ve beyin endorfin (mutluluk) hormonu salgılamaya başlar. Mizahın bireyin fiziksel ve mental sağlığı kadar sosyal yaşamının gelişimine de inanılmaz bir katkısı vardır (Lee & Kleiner, 2005, s. 184-185).

Mizahın bireyin biyopsikososyal iyi oluş durumuna olumlu katkısını gösteren birçok çalışma mevcuttur. Wildfre (2009), güncel beyin araştırmalarında beyinde mizahtan sorumlu belirli bir alan olmadığını ancak gülmenin beynin birçok bölgesini aktive ettiği ve böylece yeni bağlantılar yarattığını ifade etmektedir Leicht'in 2015 yılında "mizahın öğrenciler arasında başa çıkma stratejisi olarak etkisi" adlı araştırma sonucunda mizahın, stres belirtilerine karşı başa çıkmada pozitif etkiler gösterdiği tespit edilmiştir (Wildfre, 2009, & Leicht, 2015, Akt: Kahya, 2019, s. 237).

Mizahın yapısı ve işlevini açıklamaya çalışan çeşitli teorilerden biri olan rahatlama teorisine göre ise gülme, herhangi bir sebeple bireyde gelişen sinirsel enerjinin boşalması sonucu ortaya çıkar ve böylece biriken enerji atıldığından birey rahatlar (Koçer ve ark., 2012, s. 23).

Mizah, insanların deneyimlediği türlü sorunlarla mücadelesinde yardımcı bir unsur olarak bireyi cesaret kırıcı fikirlerden uzaklaştırır, insanı zorlayan, sıkıntı veren hallerden kaçışına imkân sağlar. Mizahın açtığı bu tarz kaçışlar belki fizyolojik olarak bağışıklık sistemini kuvvetlendirip çalıştırmak gibi bir şey değildir ancak insanın bakış açısını zenginleştirmek sorun çözmede iyi bir şey olabilir (McGraw & Warner, 2015, s. 243).

Benzer şekilde DuPré'da mizahın psikolojik işlevini gergin ortamların ortadan kaldırılması, çatışma-stresin giderilmesi, problem çözmenin aracı olarak izah etmektedir. Mizahın sosyolojik işlevini ise insanlar arası ilişkilere samimiyet, nezaket, doğruluk, saygı eklediğini böylece insanlar arasındaki statü farklılıklarından doğan iletişimsizliği ortadan kaldırarak ilişkilerin sağlamlaşmasına yardımcı olduğu şeklinde açıklamaktadır (DuPré, 1998, Akt: Yardımcı, 2020, s. 16-17). Böylece mizah, farklı kimlik ve statü göstergelerine sahip olsalar da bir toplumun bütün üyelerini ilgilendiren ortak konular üzerinde konuşulmasını sağlayarak toplumun üyelerini bir duyguyla birleştirmeye ve toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunur.

Travmatik bir yaşantının bireyde tekrarını belirleyen en önemli faktörün sessiz, sembolize edilmemiş ve bütünleştirilmemiş deneyimlerin varlığı olduğu hem Sigmund Freud hem de Pierre Janet tarafından dile getirilmiştir. Travmatik yaşantıya dair konuları konuşmak, travmatik anıları dil ipuçları ile kelimelere dökmek travmanın denetim bütünlüğüne entegre edilmesinde önemlidir. Nitekim Van Der Kolk ve Van Der Hart, dil varlığıyla duyguların ve bilişin travmaya teması sağlanmadıkça travmanın sürekli ve pasif şekilde kalıcı olarak tekrarlanacağını belirtmektedirler (Van Der Kolk & Van Der Hart, 1991, Akt: Yalçın & Öztürk, 2018, s. 24).

Mizah (bu çalışma özelinde mizahın bir türü olarak karikatür) toplumsal travmaya sebep olan olaya tanıklık esnasında ve sonrasında sözel-yazı-görsel dil ve sembollerin kullanımı ile travma hakkında konuşmanın eğlenceli bir aracıdır. Mizah farkında olunan veya bastırılan duygu

ve düşüncelerin açığa çıkarılmasını, travmanın bireysel yaşamın ve toplumsal bütünlüğün içinde anlamlandırılmasını gülme ile sağlayan böylece travmatik etkilerin kalıcı tekrarına ket vuracak savunma mekanizmalarından biridir.

Bir toplumsal travma olarak Koronavirüspandemisinin etkilerinin “iyileşmesi, yaşananları anlamlandırabilmek ve kayıpların yasının tutulması için zamana gerek vardır (Çopur & Gencer, 2015, s. 6)”. Toplumsal travmanın yaralarını sarmak için ihtiyaç duyulan zaman sürecinde toplumun üyelerinin toplumsal kurumlardan ve üst düzeyde devletten beklentilerini karşılayacak, maddi ve manevi hasarları minimize edecek ve travmatik sürecin kontrol altına alınmasını sağlayacak tedbirlerin alınması ve uygulamaya geçirilmesi esastır. Bu bağlamda Koronavirüspandemisinin tetiklediği bireysel ve toplumsal travmanın onarım sürecinde mizah tek başına yeterli bir çözüm paketi olmamakla birlikte ihtiyaç duyulan zaman diliminin belirsizliğinde bireysel ve toplumsal dayanıklılık açısından bir nefes olarak değerlendirilmelidir.

4. Araştırmanın Amacı, Yöntemi, Evren Ve Örneklemi

Çalışmanın amacı, toplumsal travmanın bireysel bilinç kadar kolektif bilinç üzerindeki yıkıcı etkileri karşısında bir onarım aracı olarak mizahın işlevselliğini değerlendirmektir. Çalışmanın genel amacı kapsamında toplumsal travma olarak ele alınabilecek Koronavirüs tehdidi karşısında anonim ve/ya profesyonel karikatüristler tarafından üretilen ve sosyal medya platformları aracılığıyla kitlelere ulaştırılan Koronavirüs temalı karikatürlerin travmatik yaşantı ile ilişkili psikolojik stres ve sosyal sorunlarla baş etme noktasında bir savunma mekanizması olup olmadığı ile iyileşme sürecine katkı düzeyinin tespiti bu çalışmanın spesifik amacını oluşturmaktadır.

Çalışmada toplumsal travma sonrası yaşanan ruhsal ve toplumsal sorunlarının çözümünde mizahın işlevselliğini göstermek amacıyla Koronavirüspandemisini işleyen, sosyal medya platformlarında kullanıcılar tarafından paylaşılan karikatürler birer gösterge olarak ele alınmış, görünen anlamların yanında gizil anlamlarını da çözümleyebilmek için göstergebilimsel yöntem tercih edilmiştir.

Göstergebilimin temel kavramları gösterge, gösteren ve gösterilendir. Gösterge; bir başka şeyi temsil eden ya da imleyen şeydir. Bir düşüncüyü ya da anlamı dile getirmede kullanılan sözcük ya da sözcükler ise gösteren kavramını tanımlar. Gösterilen ise bir göstereni anlama ya da yorumlamada kullanılan kavram olarak tanımlanır (Mutlu, 1995, s. 140-144). Bir başka ifadeyle kendi dışında bir şeyi temsil eden sözcükler, simgeler, işaretler gösterge olarak kabul edilmektedir (Rıfat, 2009, s. 11) Gösteren, gösterenin algıladığımız imgesi iken gösterilen ise, gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır (Fiske, 2003, s. 67).

Göstergenin analizinde gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin kurulması anlamlama olarak ifade edilir (Erkman, 2005, s. 102). Bu bağlamda göstergebilim, gösterge içinde yer alan anlamların birbirleriyle nasıl eklenip üretildiğini inceleyen, bilhassa bu anlam üretim sürecini izah edecek kuramsal bir araç geliştiren bilimsel tasarı (Rıfat, 2009, s. 14) olarak tanımlanabilir. Göstergebilimsel çözümleme yapılırken gösterge dizgesi hem yazılı hem de görsel boyutu ile ele alınır.

Çalışmanın evrenini, 11 Mart 2020 tarihinde Türkiye’de ilk resmi koronavirüs vakıasının açıklanmasından sonra sosyal medya platformlarında yayınlanan ve paylaşılan Koronavirüs karikatürleri oluşturmaktadır. 20 Mart 2020 ile 20 Nisan 2020 tarihleri arasında sosyal medyada dolaşımda olan karikatürlerin tespiti ile oluşturulan evrenden 12 tane karikatür çalışmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Örneklemin seçiminde çalışmanın amacına hizmet edebileceği ve koronavirüs karikatürlerinin genel eğilimini verebileceği düşünülen karikatürler tercih edilmiştir.

4. Bulgular

Koronavirüs Karikatürlerinin Çözümlemesi

Çalışmanın bu bölümünde 20 Mart 2020 ile 20 Nisan 2020 tarihleri arasında sosyal medya platformlarında paylaşılan Koronavirüs temalı toplam 12 adet karikatürün göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır.

Karikatür 1

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösterenler: Koronavirüs hücresi, hücre, farklı dillerdeki metin

Gösterilenler: Koronavirüsün vücuttaki hücrelere yerleşimi, hayret-şaşkınlık, virüsün evrensel yayılımı

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamına bakıldığında erkek olarak kişiselleştirilmiş bir koronavirüs hücresi, kadın olarak kişiselleştirilmiş bir hücreyi sarmalamış, farklı dillerde hitap sözcükleriyle (kadın) hücreye kur yapmakta ve (kadın) hücre ne kadar çok dil biliyor oluyor oluşundan hayretle etkilenmiş şekilde çizilmekte ve bu duruma (erkek) koronavirüs ise çok yer gezdiği cevabı ile karşılık vermektedir.

Karikatürün yan anlamında, koronavirüsün hücreye sarılması ile koronavirüsün insan vücudunda özellikle solunum yollarındaki hücrelere tutunduğunu, sonra kendi yağlı zarını hücre zarı ile birleştirerek hücreye bulaşp hücrenin içine girdiği sunulmuştur. Hücrenin, kendisine farklı dillerde hitap eden koronavirüse “bu kadar dili nasıl biliyorsun” ifadesindeki şaşkınlık, insan vücudunun bağışıklık sisteminin tanımadığı bu virüs karşısındaki savunmasızlığı ve virüsten olumsuz etkilenişini olarak yorumlanabilir. Koronavirüsün, “bizde öyle kızım, çok gezdim ben halen de geziyorum” ifadesi Koronavirüsün evrensel boyutunu, pandemi özelliğini ve dünya ölçeğinde daha da yaygınlaşıp salgın sürecinin bir müddet daha devam edebileceğini yansıtmaktadır.

Göstergenin, gösteren ve gösterilenle ilişkisi kurulduğunda salgının tıbbi bir süreç olarak içeriği hakkındaki bilgilendirme, bağışıklık sistemi kadar psikolojik ve sosyal sistemi de şaşıran, bir anlamda hazırlıksız yakalanan bireyleri rahatlatmakta, bilinmeyen karşısında hissedilen çaresizlik bilmenin verdiği güven duygusu ile dengelenmektedir. Ayrıca koronavirüs salgınının dünya çapında oluşu bireylere ve toplumlara yalnız olmadığını, küresel bir sorunla karşılaşıldığını

ve mücadelenin uluslararası işbirliği ile olacağını dolayısıyla virüs karşısında insanlığın gücünü hatırlatan mesajı ile mizahın onarıcı bir işlev üstlendiğini söylemek mümkündür.

Karikatür 2

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösterenler: Bir erkek, Koronavirüs hücresi, bir şişe kolonya, metin

Gösterilenler: Tedbir, zafer, yenilgi, korku

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamına bakıldığında elinde kolonya şişesi olan bir erkek ve koronavirüs hücresi karşılaşmaktadır. Erkek, koronavirüse ülkeye girişi nedeniyle hoş geldin demektedir ve Türk toplumunun temel adetlerinden biri olarak misafire kolonya döküldüğünü ifade etmektedir. Kendi yaşamsal döngüsünü tehdit eden kolonya karşısında koronavirüs, yüzündeki korku ve dehşet ifadesini “amanın” sözcüğü ile hem desteklemekte hem de aynı sözcükle şaşkınlığını da yansıtmaktadır.

Koronavirüsün misafir olarak karşılanması yan anlam olarak salgının bir misafir süresince yani kalıcı değil geçici bir süre ülkede bulunma arzusuna işaret etmektedir. Bununla birlikte erkek kolonya şişesini âdetimiz olduğu üzere koronavirüsün ellerine değil başından aşağıya yüzüne doğru dökmekle koronavirüsü yok etme amacını ve virüs karşısında mücadelede zafer mesajını iletmektedir. Erkeğin yüz ifadesine baktığımızda düşmanını alt etmeyi yansıtan munzır bir gülümseme bulunmaktadır. Koronavirüs ise korku ve endişe içinde kolonya âdeti karşısında yenilmiş olarak sunulmaktadır.

Karikatürde gösterilenlerin gösterenle ilişkisi anlamlandırıldığında, koronavirüs ile karşılaşan birey ve toplumun salgın sürecinin alınan tıbbi tedbirlerle çözülebileceğini, travmatik yaşantının psikososyal etkilerinin kültürel motiflerle mağlup edilebileceğinin düşünülmesine ve virüsün yarattığı gerilimin hafifletilmesine yardımcı olduğu söylenebilir.

Karikatür 3

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Bir dede, bir torun, sehpa, dezenfektan malzemeleri, tablo, koltuk, halı, televizyon, metin

Gösterilen: Eğitim, bilgilendirme, farkındalık

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamsal okuması yapıldığında koronavirüsten korunma amaçlı dezenfektan malzemelerin bulunduğu bir sehpanın hemen yanındaki koltukta kucağında torunu ile bir dede oturmaktadır. Dede, torununa koronanın beş şartını sormakta torun ise kendisine öğretilen koronavirüsün temel belirtilerini saymaktadır.

Karikatür yan anlam açısından okunduğunda öncelikle koronavirüsün yayılımını engelleme noktasında “evde kal” uygulaması ile dede ve torun arasındaki etkileşim ve ailenin çocukların eğitimi ve sosyalleştirilmesi işlevinin dedenin şahsiyetinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Aile çocukların dini eğitimlerini karşılayan ilk kurumdur ve aile içinde özellikle yaşlı aile fertleri çocukların dini eğitimlerinde rol almakta ve ebeveynlere yardımcı olmaktadır. Karikatürde dedenin “Say bakiiimkoronanın beş şartını” ifadesi İslam’ın beş şartına gönderme yapmakta ve göstergeye “gülme” unsuru eklemektedir. Torunun “Boğaz ağrısı, nefes darlığı, yüksek ateş, kuru öksürük...beşinci neydi yaa? Hah! Eklem ağrısı” doğru cevabı ise hem dede-torun arasındaki eğitim etkileşiminin başarısı, ailedeki güçlü bağların travma ile baş etmede ne denli önemli olduğu hem de mizah yoluyla kitlelerin virüs hakkında bilgilendirilmesi, bilinç ve farkındalık kazandırılması şeklinde yorumlanabilir.

Karikatürde gösteren ve gösterilen ilişkisi anlamlandırıldığında toplumsal kodlar, semboller kullanılarak koronavirüsün gündelik yaşamı kuşattığı çağrıştırılmakta ancak bilinç ve farkındalık ile insan yaşamını tehdit eden, birey ve toplumun ruh sağlığını da olumsuz etkileyen virüse karşı kolektif savunma hattı oluşturulabileceği hatırlatılmaktadır. Mizah birey ve toplumda beklenmedik şekilde ortaya çıkan bilinmeyenin kaygı oluşturduğu gerçeğiyle travmatik olayla bilgi ekseninde yüzleşilmesine aracılık yapmakta sürecin zorluğunun kabulünü gülme ile kolaylaştırmakta böylece bireysel ve toplumsal dayanıklılığa katkı sağlamaktadır.

Karikatür 4

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Bir adam, beyin, sehpa, cep telefonu, koltuk, televizyon, koronavirüs hakkında bilgi içeren metin

Gösterilen: Bilgi, bilgi karmaşası ve kirliliği, kognitif sürecin işletilememesi, zihin karışıklığı

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamında yanı başında her an ulaşılabilir konumda cep telefonu olan, koltukta uzanan ve televizyonda koronavirüs hakkında program izleyen bir adam olduğu görülmektedir. Televizyon ekranından çıkartılan metin baloncuklarında koronavirüsün belirtilerinin farklı vakialardaki seyrinden kaynaklı iki uçlu bilgiler sunulmaktadır. Kitle iletişim araçlarından bilgi edinmeye çalışan adam, bilgilerin kesin olmayışı nedeniyle “Beynim aktı!” cümlesini kurmakta ve sözcüğün mecâzi anlamı mizahın abartılı dilinin kullanımı aracılığıyla adamın sağ kulağından akan beyni ile çizilerek keskinleştirilmektedir.

Karikatürün yan anlamında, bireylerin koronavirüs hakkında bilgi edinmek için kitle iletişim araçlarından faydalandığı, yeni ve klasik medya kanalıyla kitlelere ulaştırılan bilgilerin açık ve net olarak verilmeyişinden doğan bilgi karmaşasının bilgi kirliliğine dönüştüğü, kitlelerin bilgiyi işleyip çözümleyememesi ve yaşanan zihin karışıklığı anlatılmaktadır.

Travmatik bir olayla karşılaşan birey ve toplumların travmayı anlamlandırabilmeleri için öncelikle doğru bilgiye ve bu bilgi akışını sağlayacak araçlara ihtiyacı vardır. Enformasyon toplumu olarak adlandırdığımız çağımızda klasik medya ve yeni medya araçları kitlelerin bilgi ihtiyacını karşılayan ilk elden araçlardır. Birey ve toplum yaşamını çok yönlü ve derinden etkileyen olaylarda açık, net ve basit bilgilendirmeler merak, kaygı, endişe, korku gibi duygu durumlarının dengelenmesinde işlevsel olurken bilgi karmaşası ve kirliliği bu duyguların daha fazla tetiklenmesine, panik ortamının oluşmasına neden olabilmektedir. Bireysel ve kolektif bilincin kognitif süreçlerini işletilebilmesine ve işlenmiş bilgi ile kendini güvende hissetmesine hizmet edecek bir medyanın varlığı toplumsal travma ile mücadelede elzemdir. Mizahın toplumsal aksaklıkları eleştirme, eleştirirken düşündürme ve tebessüm ettirme işlevi karikatürde bireysel ve toplumsal huzur için bilginin ve bilgi kaynaklarının öneminin simgesi olarak sunulmuştur.

Karikatür 5

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Ev/manuel telefon, bir adam, metin

Gösterilen: Günlük yaşam aktivitelerindeki değişim, aile içi iletişim

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamı, ev telefonundan muhtemelen bir arkadaşı ile sohbet eden bir adamın koronavirüs tedbirleri bağlamında evde kalış sürecini, maçların iptali ile günlük yaşamındaki ritüellerdeki değişimini evde geçen sürede hanımı ile etkileşimin arttığını sunmaktadır.

Karikatürün yan anlamı, koronavirüs salgını nedeniyle iş, eğitim, sosyal hayattan eve çekilme anlamında sosyal izolasyon tedbirinin günlük yaşam rutinlerindeki değişime etkisi şeklinde değerlendirilebilir. Gösterge dizgesinde gösteren unsurunu temsil eden adam, telefonda görüştüğü kişiye "... salgın yüzünden eve kapandık işte" sözleriyle evde kalma sürecinin içsel faktörlerden ziyade dışsal faktörlerden (koronavirüs faktörü) kaynaklandığını, evde olma halini, eve kapatılma bir nevi tutsaklık şeklinde değerlendirdiği, uzun süre evde kalmanın yarattığı strese maçların iptali ile boş zaman aktivitesindeki değişimin yarattığı stresinde eklendiğini yansıtmakta ve bu paylaşımı ile bir nebze rahatlatmaktadır. "Yapacak bir şey yok. Hanımla sohbet ediyoruz. İyi birine benziyor" ifadesinden adamın, eşiyle sohbet etme eyleminin ev içinde yapılabileceklerin kısıtlılığından dolayı sanki zorunluluk gibi başladığı ancak süreç içinde artan aile içi etkileşimden memnun olduğu, hanımını tanıdığı anlaşılmaktadır.

Travmatik bir yaşantı esnasında ve sonrasında karşılaşılabilecek stres bozukluğunda psikolojik ve toplumsal dayanaklılığı artırmada aile fertleri ve sosyal çevre ile bağlantının güçlendirilmesi, travma etkilerinin sosyal bağlamda paylaşılması ancak farklı konulardan da konuşulması böylece sosyal desteğin sağlanması önemlidir. Sosyal destek ağlarının kısıtlandığı dönemlerde günlük yaşamın doğal seyrindeki değişimlerin bozucu bir boyut kazanmaması için aile içi etkileşimin güçlendirilmesi gerekliliği aile fertlerinin birbirlerini daha iyi tanımalarına, muhabbetin artmasına ve travmadan gelişerek çıkılmasına yardımcı olacaktır. Mizahın sosyal hayatın duygu ve ihtiyaçlarını fark eden, fark ettiren sesine yukarıdaki karikatürde tam anlamıyla işaret edilmiştir denilebilir.

Karikatür 6

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Bir adam, dağ, ırmak, lüks ev, araba, helikopter, masa, koltuk, aslan

Gösterilen: Sınıf tabakalaşması, sınıfsal farklılık ve ayrıcalık, zenginlik

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamında tabiatın içinde bahçesinden ırmak geçen lüks bir ev, araba ve helikopteri hatta evcil hayvanı aslan olan bir ünlü adamın evinin bahçesinde ihtişamlı bir masa ve sandalye yerine koltukta oturarak koronavirüs salgını neticesinde evde kalma süreci anlatılmaktadır.

Karikatürün yan anlamı sosyolojik olarak tabakalaşma olgusunu ve sınıf farklılıklarını çağrıştırmaktadır. Karikatürde #evdekalhashtagi ve “ünlüler” sözcüğü diğer gösterenlerle birlikte üst tabakada yer alan sınıfların koronavirüs sürecinde de sürekliliği devam eden sınıfsal ayrıcalıklarına işaret etmektedir. Kent yaşamının uzağında tabiatla iç içe bahçesinde güneşlenen “ünlü” adamın salgının olası risklerinden kendini nasıl soyutlayabildiği, yaşam standartlarında herhangi bir azalma olmadan sınıfsal farklılığının keyfini bal akan ırmağı ile sürdürdüğü işlenmektedir.

Karikatürün anlamlandırılmasında modern toplumlarda görülebilecek kriz anlarında ve/ya travmatik olaylarda kitleleri etkileyecek risklerden etkilenme olasılığının üst sınıflarda daha düşük olabileceği, yıkıcı süreçlerin sınıfsal ayrıcalıklarla daha kolay atlatılabileceği işlenmektedir. Mizahın toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlikler karşısındaki protest tavrının görülebileceği bu karikatürde hiciv dilinin kullanımı ile ünlülerin lüks evlerinden yaptıkları #evdekal paylaşımları da eleştirilmekte toplumdaki sınıf farklılıklarına dikkat çekilmektedir. Toplumsal travma esnasında veya sonrasında yaşanan çarpıklıkların, karşılaşılan sorunların eleştirel bir formda değerlendirilmesi travmatik yaşantının anlamlandırılmasında ve travma sonrası stres bozukluklarının onarımında işlevsel olmaktadır. Fiziksel bir yaranın dağılarak iyileştirilmesi gibi mizahın ateşten dili de toplumsal bir yarayı dağılayarak iyileştirebilir.

Karikatür 7

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Güvenlik görevlisi, yaşlı bir adam, park, bank, apartmanlar, metin

Gösterilen: 65 yaş üstü sokağa çıkma yasağı, denetim, evsizlik/evsizler, çelişki

Göstegebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamına bakıldığında bir parkta bank üzerinde uzanmış kıyafetlerinin yamasından pabuçlarının eskiliğinden fakir olduğuna işaret edilen yaşlı bir adam ve park görevlisinin 65 yaş üstü için çıkarılan sokağa çıkma yasağını hatırlatarak uyaran park görevlisi bulunmaktadır.

Karikatürün yan anlamı okunduğunda görevlinin yaşlı adama “evde kalmanız gerekiyordu bey amca” uyarısı çatık kaşları ve yaşlı adamın yüzüne yöneltilmiş işaret parmağı ile desteklenmekte yasalara uymanın ciddiyeti ve toplumsal denetimin gerekliliği vurgulanmaktadır. Yaşlı adamın görevliye verdiği “evimdeyim” cevabı gözlerindeki şaşkınlık ve el işareti ile arka fonda çizilen apartmanlar gibi evi olmadığını ancak parktaki bankı, sokakları evi olarak kabullendiğini anlatmaktadır. Karikatürün yan anlamında koronavirüs tedbirleri kapsamında en fazla risk grubunda olan yaşlılar için çıkartılan yasak ile birtakım toplumsal koşullar arasındaki çelişki sunulmuştur.

Karikatürde gösteren gösterilen ilişkisini anlamlandırdığımızda kademeli olarak 65 yaş üstü yaşlılar, çocuklar ve 20 yaş altı gençler için çıkarılan sokağa çıkma yasağının sosyo-ekonomik alt yapısı oluşturulmadan çıkarılması, evsizlerin mağduriyetleri, siyaset, hukuk ve toplumsal yapı arasındaki uyumsuzluk eleştirilmektedir. Mizahın ironik dilinde karikatür toplumsal çelişkilere veya genelin hemen fark edemediği yetersizliklere, plansızlıklara ve daha üst düzeyde gelir dağılımındaki eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Mizah bir eleştiri formu olarak evsizlerin yaşadığı sıkıntıları dile getirmekte devletin ve vatandaşların ilgisini çözüme odaklayabilmektedir. Toplumda mevcut olan birtakım olumsuzluklar kriz veya toplumsal travma anlarında daha fazla şiddetlenmekte ve görünürlüğü artmaktadır. Mizah toplumdaki birtakım gerilim hatlarının toplumsal çatışmaya dönüşmeden düzenlenmesinde muhakkak ki tek başına yetkin değildir ancak çelişkileri ustalık ve cesaretle kareleyen duyarlılık artırıcı bir araçtır.

Karikatür 8

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Bir adam, bir kadın, evin dış kapısı, komodin, dezenfektan malzemeleri, streç film, metin

Gösterilen: Hijyen, kaygı, korku, stres, obsesif-kompulsif bozukluk

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamında, koronavirüs tehdidine yönelik alınan hijyen tedbirleri işlenmektedir. Evin dış kapısının yanında bulunan komodindeki dezenfektan malzemeleri ve kadın karakterine ait metinler bu anlamı pekiştirmektedir.

Karikatürün yan anlamında, sokağa çıkışta alınması gereken tıbbi gerekliliklere itina gösterilmesi vurgulanırken virüsün sebep olduğu kaygı ve korkunun rasyonel olarak muhasebesinin yapılmaması halinde gelişebilecek birtakım psikolojik bozuklara da işaret edilmektedir. Erkeğin daha serinkanlı ve mantıklı tavrına karşı kadının eşini streçle sarması dengelenemeyen kaygı ve korkunun anksiyete (kaygı) ile ilişkili bir bozukluk olan obsesif-kompulsif bozukluğa yol açabileceği, koronavirüsten bedenimizi koruyalım derken ruh sağlığımızı ihmal etmememiz gerektiği bilgisi paylaşılmaktadır.

Karikatürün gösterge dizgesi anlamlandırıldığında, travmatik bir olayla karşılaşıldığında kaygı kaynaklı yaşanabilecek bozukluklardan biri olan obsesif-kompulsif bozukluğun mizahi bir anlatımla sunulduğu görülmektedir. Obsesif-kompulsif bozukluk; bireyin istemediği ancak engel olamadığı saplantılı (obsesif) düşüncelerinden kurtulmak için zorlayıcı (kompulsif) bir davranışı yapma halidir. Ancak bu bireye geçici bir rahatlama sağlamakta sonrasında ise yaşamı hem kendi hem de çevresindeki diğer insanlar için daha da zorlaştırmakta (erkeğin eşine “Allahım şafak kaç yarabbim?” hitabının imlediği anlam) problemi çözümsüzleştirmektedir. Mizah bireysel ve toplumsal iyi oluşturma abartının gülümseme etkisi ile katkıda bulunurken aynı zamanda herhangi bir duruma verilebilecek normal ve anormal tepkileri çizgi sanatı ile birleştirip kitlelerde farkındalık oluşmasına da yardımcı olmaktadır.

Karikatür 9

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Bank, koronavirüs hücresi, iki yaşlı adam, metin

Gösterilen: Koronavirüs hakkında doğru sanılan yanlışlar, riskin yadsınması

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamı, açık havada bankta oturan iki yaşlı adamın yanına koronavirüs hücresi gelir oturmak için izin ister. Yaşlı adamlardan biri hastalık riskini bilmesine rağmen virüsün oturmasına “bişey olmaz açık hava” gerekçesiyle müsaade eder.

Karikatürün yan anlamı ise şöyle yorumlanabilir. Koronavirüs riskine en açık kesim 65 yaş üstü ve kronik hastalıkları olan bireylerdir. Karikatürde bankta oturan (soldan ilk) yaşlı adam, koronavirüsle teması halinde hastalığa yakalanma riskinin yüksek olmasını bilmesine rağmen bu gerçeğin kendisinde hissettirdiği kaygı ve korkuyu hafifletmek için tehlikeyi inkâr etmektedir. Bu durum psikolojide strese karşı geliştirilen savunma mekanizmalarından biri olan “yadsıma (inkar)” mekanizmasını simgelemektedir. Yadsıma mekanizması, insanın tehlikelere karşı kendi benliği koruyabilmek için tehdit oluşturan unsur yok sayması, görmezden gelmesidir. Yadsıma mekanizması da diğer savunma mekanizmaları gibi bireyin uyum sağlamasını kolaylaştırır. Karikatürdeki yaşlı adamın oturma biçimi, kollarının duruşu, yüz mimikleri vb. beden dili okunduğunda koronavirüsten gelebilecek tehditin inkârından kaynaklı bir rahatlık olduğu hissedilmektedir. Ancak bu rahatlama hissinin bankta oturan diğer yaşlı adamın beden diline bakıldığında olmadığı bilakis bir tedirginlik ve endişe hali sezilmektedir. Karikatürde ayrıca virüsün açık havada etkili olmadığına dair (özellikle ülkede ilk vakıanın görülmesini takip eden birkaç hafta içinde) yaygın ancak yanlış olan bilginin eleştirisi sunulmakta, virüsün açık havada olursa dahi insana bulaşabileceği hatırlatılmaktadır.

Karikatürde gösteren ve gösterilen ilişkisi anlamlandırıldığında, salgının yayılımını azaltmak ve riskten öncelikli olarak etkilenecek bireyleri korumak için alınan tedbirlere uyulması yönünde bir uyarı işlenmiştir. Bilindiği üzere 65 yaş üstü bireyler için sokağa çıkma yasağının ilk günlerinde bazı aksaklıklar olmuş yaşlıların sahil veya parklarda dolaştığı, günlük rutinlerini değiştirmede birtakım uyum sorunları yaşadıkları görülmüştür. Bu süreçte bazı belediyelerin ortak kullanım alanındaki bankları tedbiren söktüklerine de şahit olunmuştur. Bu bağlamda mizah, gerçek yaşamda kareleri gülme ve hoşgörü açılarından çizgiyle buluşturmuş ancak kurallara

uymanın gerekliliği, doğru bilinen yanlışları düzeltme ve bireylerin anlayamadıkları, çaresiz kaldıkları travmatik süreçlerde farklı psikososyal tepkiler verebilecekleri mesajını da iletmiştir.

Karikatür 10

Gösterge: Koronavirüs karikatürü

Gösteren: Sokak, dört adam, bir yaşlı adam, cep telefonu, metin

Gösterilen: Sosyal mesafe, virüsten korunmak için gerekli izolasyon kuralları, yansıtma mekanizması

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamı, sokakta bulunan dördü orta yaş adam ile bir yaşlı adamın gösterilmesi ve iki kişi arasında virüs nedeniyle sosyal hayata getirilen kısıtlılıklar ve insanların hala evde kalmaktan ziyade sokağa çıkmaları hakkında diyalog olarak verilmiştir.

Karikatürün yan anlamında birkaç hususun sembolize edildiği görülmektedir. Koronavirüs tedbirleri kapsamında evde kal çağrısını ısrarla vurgulayan ülkemizde sosyal ve iktisadi hayatın tümüyle sekteye uğramaması için genel bir sokağa çıkma yasağı uygulamasına geçilmemiş kademeli olarak bazı fertlere ve ilk kez 10 Nisan 2020 tarihinde açıklanan 11-12 Nisan 2020 tarihinde hafta sonu için belli büyükşehirlerde kısıtlılık getirilmiştir. Sokağa çıkma halinde ise sosyal mesafe, maske vb. tıbbi koruma tedbirlerine azami ölçüde uyulması gerekliliği medya aracılığıyla sürekli duyurulmuş ve kolluk kuvvetleri denetimlerini sıklaştırmıştır. Karikatürün gösterenlerine baktığımızda beş kişiden sadece birinde koruma tedbirlerine uyulduğu sosyal mesafe ve maske uygulamasının genel olarak dikkate alınmadığı ayrıca muhtemelen 65 yaş üstü bir adamında herhangi bir tedbir almadan sokakta dolaştığı görülmektedir. Bununla birlikte karikatürde iki adamın konuşmalarına bakıldığında elinde sigarasını yakmaya çalışan adam (ki sigara kullananların koronavirüse yakalanma olasılığının sigara kullanmayan bireylere kıyasla 14 kat daha fazla olduğu bilgisi de mizahın ironik dilinde sembolize edilmiştir) yanındaki adama “şuraya bak herkes dışarda illa sokağa çıkma yasağı mı gelsin. Biraz laf dinleyin laf!” şeklinde konuşarak çevrede yaşananları eleştirmekte diğer insanları duyarsızlıkla suçlamaktadır. Sokağa tedbirli olarak çıkan sağduyulu adamın, arkadaşının sözü ve eylemi arasındaki çelişkiyi tonlayan “Sen de dışardasın?” ifadesine ise cevabı “Ben ayrı...” olmuş böylece kendisini eleştirisinin muhataplarından bağımsız bir yere konumlandırmıştır. Benzer şekilde karikatürün arka fonunda aralarında sosyal mesafenin olmadığı ayrıca maske vb. tedbirleri almayan iki adamdan biri elindeki cep telefonu ile sokağa çıkma yasağını ihlal eden yaşlı bir adamın fotoğrafını çekmektedir. Fotoğrafı çeken adamda ihlaller dairesinde iken kendini bundan bağımsız kılmış ve yaşlı adamın duyarsızlığını, tedbirsizliğini

fotoğraflayarak eleştirmek istemiştir. Karikatürde sembolize edilen benzer iki durum, savunma mekanizmaları içinde “yansıtma” mekanizması olarak adlandırılmaktadır. Yansıtma mekanizması, bireyin kendinde bulunan kusurlarını, eksiklerini, başarısızlıklarının sorumluluğunu, suçunu başkalarına yüklemesidir. Yansıtma mekanizmasını kullanan birey kendini kendi içinde aklayıp içsel gerilimini hafifletmiş olur.

Karikatürün gösterge dizgesi anlamlandırıldığında, mizahın travma ile yüzleşme sürecinde ferdi ve toplumsal çarpıkları teşhis ve tetkik etme, toplumsal değer ve kuralların çözüm için önemini belirtme, bireyleri, kurumları suçlamadan önce empati yapmanın ve özeleştiride bulunmanın çevremizde olup bitenleri anlamlandırmadaki katkısını, bireysel ve toplumsal ruh sağlığımız için gülmenin öfkeyi dizginlemedeki rolünü yansıttığını söyleyebiliriz.

Karikatür 11

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Şehir, iki koronavirüs hücresi, puro, metin

Gösterilen: (10 Nisan 2020 gecesinde yaşananlar bağlamında) Tedbirsizlik, duyarsızlık, öfke, hoşgörü, bağışlama

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamında, bir şehir silüetinde gece vakti sokakta çizilmiş iki koronavirüs hücresi bulunmaktadır. Virüslerden biri patron diye hitap ettiği virüse herkese enfekte olduklarını başka bir emri olup olmadığını soruyor patron virüs ise sokaktaki insanlar arasında kola ve luppo alan iki kişiye bulaşmamalarını emrediyor.

Karikatürün yan anlamının çözülebilmesi için Türkiye’de 10 Nisan 2020’de saat 22:00 itibarıyla medya aracılığıyla 11-12 Nisan 2020 tarihinde 30 büyükşehir ve Zonguldak ilinde uygulanacak sokağa çıkma kısıtlılığının halka duyurulması sonrasında bu şehirlerde yaşananların kritik edilmesi gereklidir. Duyurunun akabinde bu şehirlerde yaşayan insanların (İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun bir gün sonra açıkladığı rakama göre genelde 250.000 civarı insan) alışveriş yapmak için evlerinden çıkmış marketlere akın etmişlerdir. Medyaya özellikle sosyal medyaya yansıyan karelerde bazı alanlarda trafik sıkışmış, bakkal, market, fırın vb. mekânlarda sosyal mesafeye dikkat edilmeyen çoğu maskesiz insanlardan oluşan kuyruklar görülmüştür. O güne kadar titizlikle yürütülen tedbirlerin, sonuçları öngörülemeyen bir tedbirsizlikle üstünün çizilmesine kızan, öfkelenen ve halet-i ruhaniyesinde mevcut endişe ve korku duyguları tetiklenen halk

yaşanılanlara büyük tepki göstermiş ve özellikle tepkilerini bir öfke patlaması şeklinde sosyal medya platformlarından iletmışlerdir. 10 Nisan gecesinde çekilen fotoğraflar veya videolar sosyal medya aracılığıyla paylaşılmıştır. Bu paylaşımlar arasında özellikle alışveriş poşetinde kola ve luppo bulunan iki vatandaş üzerinden eleştiriler sürdürülmüştür. Karikatüre baktığımızda genellikle mafya olarak adlandırılan suç örgütlerinin liderlerini karakterize etmek için sıklıkla kullanılan puro ve patron deyimi koronavirüs hücresinde simgelenmiştir. Sosyal mesafe ve tıbbi izolasyon tedbirlerinin işletilemediği o gece, virüsün/kötü adamın galibiyeti şeklinde sunulmuştur. Bununla birlikte patron yani kötü adamın en kötüsü olarak çizilen koronavirüs kötülüğünün zaferini purosunu içerek kutladığı anda dahi “kola alan dayı ile luppo alan yiğidi bırakın yaşasınlar” diyerek trajik bir bağışlama ve hoşgörü ediminde bulunmuştur.

Karikatürün göstergebilimsel çözümlemesi bağlamında şunları söylemek mümkündür. Küresel bir tıbbi sorunla ve etkileri açısından travma olarak tanımlanabilecek bir sürecin içinde mizah, bu sağlık krizinden ve travmatik yaşıntıdan güçlenerek çıkabilmemiz adına tedbirsizliklerin karşısında tedbirin, duyarsızlığın karşısında sağduyunun, anominin karşısında normların ve düzenin, toplumsal sapmaların karşısında toplumsal kontrol ve denetimin, kusurların karşısında hoşgörünün, öfkenin karşısında şefkat ve bağışlamanın artılarını üreterek, *gülmenin yatıştırıcı bir ilaç*¹ olduğunu telkin etmektedir.

Karikatür 12

Gösterge: Koronavirüs Karikatürü

Gösteren: Koronavirüs hücresi, bir doktor, hasta ve/ya sağlıklı insanlar (iki kadın, 4 adam)

Gösterilen: Hastalık tehditi, bilinmezlik, korku, kaygı, güven, fedakarlık

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamında, muhtemelen bir hastane ortamında (karikatürün sağ üstündeki karakterin serum düzeneğini tuttuğu göz önüne alınarak) hasta ve/ya sağlıklı insanların koronavirüstehtiti karşısında bir doktorun beyaz önlüğünün arkasında bulundukları ve virüs hücrelerine baktıkları sunulmaktadır. Kollarını açarak insanların önüne geçen bedeni ile virüsle doğrudan temasa geçen bir doktor görmekteyiz.

¹ Gülme, yan etkisi olmayan yatıştırıcı bir ilaçtır. /Arnold H. Glasow

Karikatürün yan anlamı ise, insanların hastalık karşısında bilinmezlik, çaresizlik, korku ve kaygı içinde oldukları doktorun beyaz önlüğü arkasında kendilerini muhafaza etmeye çalıştıkları ve doktorun insanların önüne geçip kollarını açarak kendi bedenini siper ettiği, virüsle ilk temas edecek kişi olduğunu, büyük bir özveri ile insanları korumaya, tedavi etmeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Karikatürde doktorun beyaz önlüğü, stetoskopu ve önlüğün cebindeki kalem sadece bireylerin hekimlik mesleğine değil aynı zamanda bilime, bilim adamlarına olan güvenlerini ve çözüm için besledikleri umudu da yansıtmaktadır.

Karikatürün anlamlandırılması noktasında, halkın tıbbi veya herhangi bir sorun karşısında çözüm üretecek kurum ve şahıslara olan ihtiyacı, bir anlamda onlara sırtlarını dayanıp kendilerini güvende hissetmelerinin önemi, bu güvenin tesisinde kurum ve şahısların etkin rolü çizilmektedir. Mizah, toplumda fedakârlık, merhamet, şefkat değerlerinin, sorumluluk bilincinin ve fedakârlık karşısındaki vefa duygusunun varlığını hatırlatmakta bu süreçten hep birlikte çıkılacağı mesajını vermektedir.

Sonuç

Travma, bireyin öznel mücadele etme gücünü aşan ölüm veya ölüm riski taşıyan, yaşamın fiziksel, psikolojik, sosyal bütünlüğünü sarsan olağandışı olaylardır. Toplumsal travma ise travmatik olayın tekil bireyi aşarak ancak bireyde tezahür eden özelliklerini koruyarak mağdur olarak toplumun yapısına ve üyelerine yönelen etkili, yıkıcı belirtileri ve kitlesel sonuçları bulunan sıra dışı olaylar olarak nitelendirilmektedir.

Bir toplumda yaşanmış olan travma, toplumun üyeleri tarafından kabul edilebilir bir şekilde çözümlenmemiş ise travmanın yol açtığı yıkıcı etkiler toplumsal hafıza aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Toplumun benzer bir travmatik olayla yeniden karşılaşması halinde bir önceki kuşağın örseleyici anılarını miras olarak devralan yeni kuşak travmatik olaya yakın tepkiler verecektir. Travmatik döngü olarak adlandırılan bu sürecin yaşanmaması çeşitli kurumlar, uzmanlar ve kültürel araçlar donanımlarını birleştirerek koordineli bir biçimde çalışmalıdır.

Travmatik bir yaşantıyı deneyimleyen bireyde olduğu üzere toplumlarda travmanın olumsuz etkilerinden kaynaklı bozulmalardan kendi gücünün farkına vararak, yapısal işlevlerini geliştirerek, uyum ve çatışma noktalarını kavrayarak, değişim potansiyellerini tanıyarak ve gelişerek çıkabilir. Travma sonrası büyüme olarak kavramlaştırılan bu güçlenme sürecinde toplumun sorgulama ve gelişme aşamalarına mizah kendi dinamizmi ile katılan bir katalizör olarak değerlendirilebilir.

Travmatik yaşantının etkilerini sosyal hayatta somut olarak yaşayan bireyler, tecrübe edilen sıkıntıları, fark edilen sosyal sorunları, dünyanın geleceğine yönelik hissedilen endişe, korku ve güvensizlik duygularını mizah/karikatür aracılığıyla yeniden canlandırmakta, toplumsal travmanın tezahürlerini mizah aracılığıyla bireysel ve sosyal yaşam içinde anlamlandırıp iyileştirmeye çalışmaktadır. Mizahın tetiklediği gülme ve mutluluk hissi birey ve toplum bağlamında yaşanan travmanın kalıcı etkilerinin azaltılmasında, toplumsal dayanaklılığın artırılmasında olumlu bir etkiye sahiptir.

İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve dünyaya yayılan, 11 Mart 2020 tarihinde ise Türkiye'de görülmeye başlayan Koronavirüspandemisi hakkında ülkemizde sosyal medya platformlarında dolaşımda olan karikatürlerdeki ortak temalar arasında virüsün yapısı ve tedavi noktasında yeterli tıbbi bilginin bulunmayışı, bu bilinmezlik içinde bireylerin ölüm riski karşısında yaşadıkları kaygı, endişe, panik gibi duygu durumları, salgının yayılımını önlemek için alınmış tıbbi tedbirler, hijyen kuralları, sosyal mesafe, sosyal izolasyon hakkında bilgilendirme, travmatik yaşantı ile ilişkili stres ve kaygı kaynaklı bozukluklarla ilgili örneklendirmeler, toplumsal yaşamda görülen bazı aksaklıkları, eşitsizlikleri, tutarsızlıkları eleştirme, güven ihtiyacı, toplumsal değer ile normların gerekliliği ve sosyal etkileşimin önemi göze çarpmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturan 12 karikatürde de bu ortak temaların

işlendiği, bu zor günlerde gülümseten çizgileriyle birey ve topluma bir nefes sıhhat olduğu söylenebilir.

Küresel tıbbi bir sorun olarak Koronavirüs salgını ile Türk toplumunun mücadelesinde mizah halkı bilinçlendirmenin yanı sıra rahatlama işlevini de yerine getirmiştir. Koronavirüspandemisinin etkileri karşısında Türk toplumunun değerlerini, güç kaynaklarını sakın bir tonda hatırlatan karikatürler aynı zamanda birtakım aksaklıkları çizgi ve sözü birleştirerek etkili bir mesaj olarak kitlelere de sunmuştur. Toplumsal travma olarak değerlendirilebilecek bu süreçte üretilen mizah birey nezdinde oluşan gerginliklere terapötik bir ortam oluştururken Türk toplumunun ayırt edici niteliklerini, insan ve evrene dair zihniyet biçimini de ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği-APA. (2014). *Ruhsal bozuklukların tanınal ve sayımsal elkitabı, (DMS-5)*(E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği.
- Arık, M. B. (2003). Apolitik mizah tartışmalarına tarihsel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 89-104.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Anı Yayıncılık.
- Bayram, Y. (2009). Türkiye’de siyasi karikatürün yeri ve 11 inci cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin siyasi karikatürlerin çözümlenmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 107-123. <https://doi.org/10.18094/si.38165>
- Briere, J. N., & Scott, C. (2016). *Travma terapisinin ilkeleri belirtiler, değerlendirme ve tedavi için bir kılavuz* (B. Dilen Genç, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelebi, N. (2002). Kültürel travma üzerine. *Toplum ve Bilim*, (91), 344-348.
- Çopur, A. S., & Gencer, A. Dicle. (2015). Toplumsal Travma. *PDP Kişisel Gelişim Yazıları*, 1- 9.
- Dennis, C. (2007). Anksiyete bozukları. Benjamin J. Sadock & Virginia A. Sadock (Ed), *Comprehenssive textbook of psychiatry* içinde (s.1718-1800). (H. Aydın ve A. Bozkurt, Çev. Ed.). Güneş Kitapevi.
- DuPré, A. (1998). *Humor And The Healing Arts: A Multimethod Analysis of Humor Use In Health Care*. Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9781410602329>
- Eker, G. Ö. (2009). *İnsan kültür mizah*. Grafiker Yayınları.
- Erkman Akerson, F. (2005). *Göstergebilime giriş*. Multilingual Yabancı Dil Yayıncılık.
- Fidan, B. (2007). *Reklâm ve karikatür*. Bamm Yayınevi.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S.İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Kahya, Y. (2019). Mizahın Sağlığa Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (62), 231-241.
- Kaptanoğlu, C. (2012). Toplumsal yas: travmatik hakikatle yüzleşmek, hesaplaşmak ve belki bağışlamak. E. Düzel (Ed), *Türkiye’de sürmekte olan toplumsal travma ile baş etmede ilk adımlar* içinde (s.111-118). Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları.
- Koçer, H., ESKİDEMİR, S., & ÖZBEK, T. (2012). 6 yaş çocuklarının mizahi tepkilerinin Paul E. McGhee’nin mizah gelişim evrelerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları, Dergisi*, 1 (4), 82-93.

- Lee, Y. P., & Kleiner, B. H. (2005). How to use humour for stress management. *Management Research News*, 28 (11/12), 179-186. <https://doi.org/10.1108/01409170510785372>
- Leicht, M.C. (2015). *Lachen macht gesund? Die Wirkung von Humor als Copingstrategie bei Studierenden*. Leopold-Franzens-Universität Innsbruck. https://www.drsatow.de/tests/stress-und-coping-inventar/2015_Humor_Leicht.pdf
- McGraw, P., & Warner, J. (2015). *Mizahın şifresi* (S. Gürses, Çev.). Çeviribilim Yayınları.
- Mutlu, E. (1995). *İletişim sözlüğü*. Ark Yayınevi.
- Myers, D., & Wee, D. (2004). *Disaster mental health services: A primer for practitioners*. New York: Brunner-Routledge.
- Oral, T. (1998). *Yaza çize*. İris Koleksiyonu.
- Ölçekci, H. (2016). Türkiye’de milliyetçi mizah örneği: Çaylak Dergisi. *Humanities Sciences*, 11(3), 172-188. <https://doi.org/10.12739/nwsa.2016.11.3.4c0209>
- Öztürk, O., & Uluşahin, N. A. (2018). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Bayt Yayın Hizmetleri.
- Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin abc’si*. Say Yayınları.
- Selçuk, T. (1998). *Grafik mizah*. İris Yayıncılık.
- Seyhan, S. (2011). II. meşrutiyet döneminde yayınlanan mizah gazetesi: Karagöz. *Gülmenin arkeolojisi ve medyada mizah olgusu ulusal iletişim kongresi* içinde (s.191-200). Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.319350>
- Üstündağ, N. (2012). Siyaset ve travma. E. Düzel (Ed.), *Türkiye’de sürmekte olan toplumsal travma ile baş etmede ilk adımlar* içinde (s.101-110). Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları.
- Van Der Kolk, B.A., & Van Der Hart, O. (1991). The intrusive past: the flexibility of memory and the engraving of trauma. *Amer Imago*, 48(4), 425-454.
- Yalçın Sevinç, Ç. P., & Öztürk, E. (2018). Travma sonrası hayatın donması ve travmanın nesiller arası aktarımı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 21-28.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah kavramı ve sanattaki yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-41. <https://doi.org/10.12780/uusbd69>
- Zara, A. (2011). *Yaşadıkça psikolojik sorunlar ve başa çıkma yolları*. İmge Yayınevi.
- Zeytinoğlu, S., & Çatak A. E. (Tarih yok). *Travma sonrası toplumla çalışma kitapçığı*, Milli Eğitim Bakanlığı, Genç Hayat Vakfı. <https://genchayat.org/wp-content/uploads/2015/12/Travma-Sonrasi-Toplumla-Calisma-Kitabi.pdf>

İnternet Kaynakları

www.tdk.gov.tr

Karikatür 1- 28.03.2020 tarihinde <https://images.app.goo.gl/dmPb9NvpZEBrixZ77> adresinden erişildi.

Karikatür 2- 28.03.2020 tarihinde <https://www.picuki.com/tag/xlkarikatur> adresinden erişildi.

Karikatür 3- 20.04.2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/can-baytak-karikaturleri-nisan-2020-2631794/14> adresinden erişildi.

Karikatür 4- 15.04.2020 tarihinde <https://gramho.com/media/2279371284948138269> adresinden erişildi.

Karikatür5- 18.04.2020 tarihinde <https://www.facebook.com/turectina/photos/a.3943830482294563/3943830445627900/type=3&theater> adresinden erişildi.

Karikatür 6- 02.04.2020 tarihinde <https://images.app.goo.gl/iPqGİFS38R3uCGme8> adresinden erişildi.

Karikatür 7- 30.03.2020 tarihinde <https://coronavirusgunlugu.blogspot.com/2020/03/olumcul-yeni-tip-coronavirus-galeri-2.html> adresinden erişildi.

Karikatür 8- 30.03.2020 tarihinde <https://images.app.goo.gl/R6q9P91KJxbqTTGT9> adresinden erişildi.

Karikatür 9- 28.03.2020 tarihinde <https://images.app.goo.gl/L4zMRyXy1Q2qsXnPA> adresinden erişildi.

Karikatür10- 10.04.2020 tarihinde <https://www.facebook.com/karikaturmedya/photos/a.746181805568793/1417438478443119/?type=3&theater> adresinden erişildi.

Karikatür 11- 12.04.2020 tarihinde <https://images.app.goo.gl/9XW219GİN679mQtj6> adresinden erişildi.

Karikatür12- 15.04.2020 tarihinde <https://www.facebook.com/kuyumcufiyat/photos/a.446874648747463/2379555012146074/?type=3&theater> adresinden erişildi.